

**REPUBLIKA SLOVENIJA
USTAVNO SODIŠČE**

Številka: U-I-248/96

Datum: 30.9.1998

Pritrdilno ločeno mnenje sodnika dr. Šturma

Strinjam se z odločitvijo Ustavnega sodišča. V dodatno obrazložitev stališča iz 16. točke navajam ugotovitve iz novejših raziskav o naravi obdobja po drugi svetovni vojni na Slovenskem.

Če hočemo odgovoriti na vprašanje, ali lahko obdobje po letu 1945 in po koncu druge svetovne vojne na Slovenskem označujemo kot osvoboditev, moramo ta pojem definirati. Številni pisci so pojem osvoboditve uporabljali nekritično in v mnogih primerih je močno prežet s čustvenim nabojem. Ni bil predmet razprav in obravnav. Novejši zgodovinarji gledajo nanj bolj racionalno in manj obremenjeno. Opozarjajo, da za večino ljudi ni osvoboditve, če po odpravi nasilnega režima nasploh ali pa samo po odpravi tujega jarma nastopi narodna oblast, neodvisno od tega, kakšno naravo ima. Nihče se ne čuti osvobojenega, bodisi od tujega ali domačega jarma, če ne sledi konkretna svoboda. Prava osvoboditev torej ne pomeni, da je neko zlo odstranjeno, ampak da je novi sistem resnično svoboden. Zmaga nad sistemom nesvobode je brez dvoma tudi neke vrste osvoboditev, toda osvoboditev v pravem pomenu besede, torej brez narekovajev, predpostavlja, da na novo vpeljani državni sistem prinese tudi dejansko svobodo. O taki svobodi pa lahko govorimo samo takrat, ko so izpolnjeni določeni pogoji. Kot minimalne pogoje lahko označimo zlasti: svobodne in tajne volitve -- in to čisto konkretno in ne samo na papirju, dosledno ločitev oblasti (ločitev zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti) ter svobodo mišljenja oz. govora, kar pomeni tudi večstrankarski sistem.

Samo če država izpolni te pogoje, je prava osvoboditev zagotovljena (Griesser Pečar, str. 111). Pridobitve protinacističnega odpora so povsod po demokratični Evropi pomenile zlom totalitarnega sistema in njegovega nasilja nad človekom in začetek svobodnega demokratičnega reda, ki temelji na evropski pravni kulturi in civilizaciji (gl. ločeno mnenje podpisanega v zadevi OdlUS IV, 34, str. 192 in sl.).

Tako rekoč sodoben katalog temeljnih človekovih pravic, ki jih priznavajo civilizirani narodi, je v slovenskem pravnem in kulturnocivilizacijskem prostoru v svoji knjigi "Država" že leta 1927 razgrnil eden od ustanoviteljev ljubljanske Univerze in tedanji profesor na ljubljanski Pravni fakulteti dr. Leonid Pitamic (Pitamic, str. 188-233). Spekter človekovih pravic, ki jih je treba varovati, je bil v tej knjigi predstavljen. To njegovo znamenito delo je bilo splošno znano. Za nas bodi dovolj ugotovitev, da je bil v slovenskem kulturnem in pravnem prostoru katalog človekovih pravic znan že dolgo pred drugo svetovno vojno.

In kakšne so bile oblike normiranja človekovih pravic iz pravnocivilizacijskega konteksta v mednarodno zavezujoče dokumente? Omejimo se na obdobje pred drugo svetovno vojno. Že januarja leta 1940 je takratni ameriški predsednik Roosevelt objavil posebno Deklaracijo o štirih svoboščinah, ki jih je smatral kot nepogrešljive svoboščine svobodne demokratične družbe. Med njimi je tudi ena, ki je posebej zanimiva in sicer tista (v kontekstu pravice do spoštovanja človekovega dostojanstva) o pravici do tega, da živimo brez strahu.

Ta načela so bila kasneje ponovno potrjena in dopolnjena še z drugimi mednarodnimi pogodbami. Vse bistvene točke tega vedno bolj uveljavljajočega se kataloga človekovih pravic so takrat zavezniki, največ seveda preko radia, posredovali praktično vsemu svetu in so bila obče znana. Služila so kot podlaga za dokončno vsebino Splošne deklaracije o človekovih pravicah Združenih narodov iz leta 1948. Zakaj namenjam nastanku te deklaracije tolikšno pozornost? Zato, ker ni mogoče govoriti o letu 1948, kot da do takrat ni bilo znano, kaj so človekove pravice - od takrat naprej pa je bilo to znano. Kot vidimo, je bil v pravni doktrini, tudi v Sloveniji, katalog človekovih pravic predstavljen že dolgo pred

tem. V obliki zavezujočih mednarodnih dokumentov, ki so, kot je razvidno, počasi nastajali od leta 1940 naprej, so bili pa prisotni že med drugo svetovno vojno in neposredno ob njenem samem zaključku. Že med vojno in neposredno po njej so zahodne zaveznice opozarjale novo oblast v Jugoslaviji na spoštovanje štirih temeljnih svoboščin, še posebej pa na pravico do življenja brez strahu ("freedom from fear"). Zlasti Američani so ves čas vojne vztrajno vgrajevali načela o spoštovanju človekovih pravic v temeljne listine bodočega povojnega mednarodnega reda, začenši z Atlantsko listino leta 1941, nato v Deklaracijo o združenih narodih leta 1942, v Deklaracijo o osvobodeni Evropi z Jaltške konference, v Ustanovno Listino Združenih narodov junija 1945 (Vodušek Starič -- 1997, str. 3)

V nasprotju s prikazanimi bistvenimi elementi svobodne demokratične družbe sta bila na Slovenskem za obdobje po letu 1945, torej po nasilnem prevzemu oblasti po zmagi revolucije, značilna strahovlada in brutalno fizično nasilje. Tako v ostri kritični analizi tega obdobja Jambrek ugotavlja, da je povojna država temeljila na:

"1. umoru -- medvojne likvidacije, množični pokoli političnih nasprotnikov, povojna "čiščenja terena" razrednih in vojaških sovražnikov, justični umori;

2. ropu oz. legalizirani kolektivni tatvini -- medvojne in povojne konfiskacije, nacionalizacije, agrarne reforme, razlastitve, zaplembe premoženja; in na

3. nasilju proti telesu, dostojanstvu in drugim temeljnim pravicam človeka

- policijski teror, nezakonite aretacije, prisilno delo v koncentracijskih taboriščih, politični arbitrarni posegi v službena razmerja (promocije, degradacije, odpusti, suspenzi); ter da se je ohranjala na podlagi:

4. strahu, prevare in laži -- indoktrinacije, manipulacije javnega mnenja, ideološkega nasilja, potvarjanja zgodovine" (Jambrek, str. 6).

O slednjih značilnostih partije je zgovorno tudi zgodovinsko pričevanje Aleksandra Bajta in sklep njegovega študijskega prispevka o partijski namesto ljudski fronti -- "Izraz 'narodnoosvobodilni', ki je pred množicami taktično skrival končni namen partije s proletarsko revolucijo uvesti boljše družbeno ureditev, po uvedbi pa se znebiti zaveznikov, se je ohranil do današnjih dni" (Bajt, (3), str. 35). V nasprotju z deklariranim ciljem -- narodnoosvobodilnim bojem so bili tudi prvi revolucionarni pravni akti iz leta 1941 uporabljeni za ustrahovanje ljudi in za izvedbo komunistične revolucije (Šturm, str.1095).

V svoji razpravi o ozadju povojnih sodnih procesov v Sloveniji Jera Vodušek-Starič ugotavlja, da je bil "namen procesov /.../ ustrahovati ljudi /.../, likvidacija vse potencialne opozicije s psevdouridničnimi metodami se nadaljuje /.../. Zvezno ministrstvo za pravosodje je zato 11. in 12. januarja (1946) sklicalo konferenco o sodstvu: Sodišča naj bodo bič v rokah ljudstva" (Vodušek- Starič -- 1992 a, str. 149 in 152). Nadalje ugotavlja v delu Prevzem oblasti 1944--1946: "/P/revzem /oblasti/ sam pa je temeljil na ustrahovanju ljudi, skratka začel se je revolucionarni teror" (Vodušek-Starič -- 1992 b, str. 5). Inscenirani procesi niso bili v bistvu nič drugega kot "bolj formalizirano ubijanje" (Sirc, str. 14).

Tudi v odločbi OdlUS I, 102 v zadevi Peter Urbanc in drugi je Ustavno sodišče ugotovilo, da je tedaj (to je po letu 1945) šlo za državo, "katere tedanja oblast je po končani vojni izvedla množične poboje bivših vojaških in takratnih političnih nasprotnikov, pravno nesprejemljive kazenske procese s smrtnimi kaznimi, nezakonite zaplembe premoženja, onemogočanje in likvidacijo političnih strank v nasprotju z lastnim pravnim redom itd., s čimer je povzročila pri prizadetih utemeljen strah za življenje v primeru bivanja v taki državi /.../. Splošno znane in že prej kratko omenjene okoliščine v takratni Jugoslaviji (popolna pravna negotovost vseh politično sumljivih oseb, vključno z življenjsko nevarnostjo; odstranjevanje političnih nasprotnikov s psevdolegalnimi postopki in z izmaličenimi pravnimi sredstvi; sistematično in brezobzirno izvajanje ustrahovanja prizadetih in podobnih represivnih ukrepov s strani tedanje politične oblasti in njenega državnega aparata ne samo na politične nasprotnike, ampak tudi na posamezne državne uradnike, posredno pa na celotno prebivalstvo) so pomenile za prizadete, da se niso upali vrniti v domovino ali da so iz nje pobegnili".

Oblast mora temeljiti na demokratičnih vrednotah in spoštovati kodeks človekovih pravic. Če ti pogoji niso izpolnjeni, tudi odrešitev od tako strašnega in krivičnega režima, kot je bil nemški nacistični režim med drugo svetovno vojno, sama po sebi ne vodi do resnične osvoboditve. Če je nova oblast pripravljena uveljavljati svojo oblast tudi z nasiljem, ne moremo govoriti o osvoboditvi. Iz navedenega je razvidno, da je bistvena razlika med tem, kaj je pod izrazom "osvoboditev" mogoče razumeti na zahodu (v Angliji, Franciji in ZDA) in kaj v nekdanji Jugoslaviji oz. Sloveniji. Nesporno je sicer, da so zavezniške sile premagale fašizem in nacizem in da so zato okupatorske sile zapustile deželo. Toda -- drugače kot na zahodu -- v Sloveniji ni nastopil svoboden, demokratičen sistem, kot so si to predstavljale medvojne meščanske stranke. Zmaga nad fašizmom in nacizmom maja 1945 v Sloveniji ni prinesla konca nasilja, sledil je le druge vrste totalitarni politični sistem (Griesser Pečar, str. 112).

Ob upoštevanju prikazanih razlogov je o obdobju po koncu druge svetovne vojne težko govoriti kot o osvoboditvi. Politični sistem, ki ga je vzpostavila z odkritim fizičnim nasiljem komunistična partija in ki ga je s prikritimi oblikami nasilja vzdrževala vse do volitev v letu 1990, ni prinesel svobode. O osvoboditvi v političnem pomenu lahko govorimo šele z nastopom prve demokratično izvoljene slovenske vlade po svobodnih večstrankarskih volitvah leta 1990 in v državnem pogledu po osamosvojitvi Slovenije po zmagi v osvobodilni vojni leta 1991. Šele takrat so se uresničile ideje narodnoosvobodilnega gibanja iz 80-ih let.

dr. Lovro Šturm

Literatura:

- BAJT: Aleksander Bajt, Od kod protiimperializem in osvobodilnost OF, Delo SoP, (1) - 30.5.1998, (2) - 6.6.1998, (3) - 13.6.1998 GRIESSER--PEČAR: Tamara Griesser--Pečar, Pomen "osvoboditve" za slovensko katoliško cerkev, v: Slovenija v letu 1945, Zbornik referatov, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 111--137
- JAMBREK: Peter Jambreka, Sedež svetega moderne nacije, uvodnik. Nova revija 1994, 145--146, str. 1--7
- PITAMIC: Leonid Pitamic, Država, Družba sv. Mohorja, 1927, 480 str.
- SIRC -- 1995: Ljubo Sirc, Resnična borba za svobodo - Množično ubijanje - čast ali sramota za Slovence?, Kranj, 1995, 19 str. ŠTURM : Lovro Šturm, Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941, referat za Pravniške dneve '98, VI. sekcija: Pravnikov odnos do (pol)pretekle zgodovine, Podjetje in delo XXIV, (1998/6-7), str. 1089--1097 VODUŠEK--STARIČ -- 1992 a: Jera Vodušek--Starič, Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu. Prispevki za novejšo zgodovino 32. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 1992, str. 139--153
- VODUŠEK--STARIČ -- 1992 b: Jera Vodušek--Starič, Prevzem oblasti. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1992, 455 str.
- VODUŠEK--STARIČ -- 1997: Jera Vodušek--Starič, Poskus orisa učinkov jugoslovanske politike na diplomatsko dogajanje v obdobju 1945--1947, Referat na Mednarodni konferenci -- Pariška mirovna pogodba, Nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji, Koper -- Nova Gorica, 25. do 27. september 1997, (pred objavo v Analih)
- OdlUS: Odločbe in sklepi Ustavnega sodišča (uradna zbirka), letniki I, II, III, IV, V, VI, VII in sledeči, Založba Nova revija, Ljubljana, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998 ... -- OdlUS I, 102, Ur. l. RS, št. 61/92 (U-I-69/92) -- Peter Urbanc in dr.
- OdlUS III, 33, Ur. l. RS, št. 23/94 (U-I-6/93) -- Javni tožilec RS (Uredba o vojaških sodiščih).
- OdlUS III, 123, Ur. l. RS, št. 73/94 (U-I-172/94) -- Vrhovno sodišče (zadeva Petan).
- OdlUS IV, 20, Ur. l. RS, št. 18/95 (U-I-158/94) -- Poslanci Državnega zbora.
- OdlUS IV, 34, -- Generalni državni tožilec, pritrtilno ločeno mnenje sodnikov dr. Šturma, dr. Jambreka in dr. Jerovška, str. 191--196, (U-I-60/94).
- OdlUS IV, 54, Ur. l. RS, št. 41/95 (U-I-344/94) -- Sergij V. Majhen.
- OdlUS V, 31, Ur. l. RS, št. 24/96 (U-I-67/94) -- Javni tožilec RS (Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže).
- OdlUS V, 174, Ur. l. RS, št. 1/97 (U-I-107/96) -- Rimskokatoliška škofija Maribor in dr. (mordinatorjska odločba) -- OdlUS V, 184, (Up-84/94 z dne 11/07-1996) -- B.P., L. v. Vrhovno sodišče RS
- OdlUS VI, 43, Ur. l. RS, št. 23/97 (U-I-23/93) -- Aleksander Weingerl

- OdlUS VI, 69, Ur. l. RS, št. 34/97 (U-I-121/97) -- Državni zbor RS, ločeno mnenje sodnika dr. Šturma
- OdlUS VI, 158, Ur. l. RS, št. 5/98, U-I-25/95 -- Dr. Miha Brejc in dr. (Zakon o kazenskem postopku-policijsko prisluškovanje)
- OdlUS VII, 47, Ur. l. RS, št. 29/98, U-I--249/96 -- Generalni državni tožilec in dr., (Zakon o konfiskaciji premoženja in izvrševanju konfiskacije).
- OdlUS VII, 98, Ur. l. RS, št.13/98, Up- 301/96 -- Istrski demokratični zbor (Zakon o političnih strankah - registracija politične stranke)
- U-I-60/98 z dne 16. 7. 1998, Ur.l. RS, št. 56/98) -- Janez Rozman in dr. (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij)